

รูปแบบเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวในเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

นรารักษ์ สมบัติทอง

สำนักวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

snararak@wu.ac.th

บทคัดย่อ

กระแสวัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่เข้ามาพร้อมสภาพสังคมเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ ส่งผลให้วิถีการอยู่อาศัยของคนบนเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้เปลี่ยนแปลงไป และเป็นปัจจัยสำคัญให้เรือนชาวสวนมะพร้าวในเกาะพะงันถูกรื้อดัดแปลงและปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม การวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อจะบันทึกและนำเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวแบบดั้งเดิมที่เริ่มจะเลือนหายไปจากความเป็นปัจจุบันสมัยของเกาะพะงัน การวิจัยใช้กรอบแนวคิดของการศึกษาสถาปัตยกรรมในบริบทของสถานที่ โดยใช้ข้อมูลภาคเอกสารร่วมกับข้อมูลภาคสนามจากเรือนแบบดั้งเดิมที่ได้คัดเลือกจำนวน 5 หลัง เพื่อนำมาวิเคราะห์และสรุปลักษณะทางสถาปัตยกรรม

การวิจัยพบว่า รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวในเกาะพะงัน เป็นผลจากการคัดสรรความต้องการทางกายภาพ และวัฒนธรรมของคนอยู่อาศัย ผสานเข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แสดงออกมาในการเลือกทำเลตั้งบ้านปลูกเรือนเป็นกลุ่มบ้านเพื่อการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูล การกำหนดผังบริเวณและวางทิศทางเรือนในแนวทิศตะวันออกทิศตะวันตก เพื่อให้เรือนได้รับลมเย็นที่ไม่แรง ได้แสงแดดที่ไม่ร้อน มีการแยกเรือนครัวออกจากเรือนอยู่อาศัย รูปแบบเรือนเป็นเรือนไม้ยกพื้นวางบนดินเสา ผนังโดยรอบสี่ด้านใช้ฝาไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดตามแนวนอนด้วยตะปูทับ หลังคามีความลาดชันน้อยเพื่อลดการด้านทางลมทางฝน และการปลูกสร้างเรือนจะใช้ไม้พื้นถิ่นที่หาได้ในเกาะ ลักษณะดังกล่าวถือเป็นแบบอย่างของเรือนชาวสวนมะพร้าวตามวิถีแบบดั้งเดิมและเป็นภูมิปัญญาในการสร้างบ้านปลูกเรือนที่สำคัญยิ่งของคนบนเกาะพะงัน

คำสำคัญ : รูปแบบ เรือนชาวสวนมะพร้าว เรือนพื้นถิ่น เรือนภาคใต้ เกาะพะงัน สุราษฎร์ธานี

Architectural Style of Coconut Orchard Vernacular Houses in Ko Pha Ngan, Surat Thani

Nararak Sombatthong

School of Architecture and Design, Walailak University

snararak@wu.ac.th

Abstract

Modern tourism that comes with capitalist society and economy led to changes in the way of life of the people in Ko Pha Ngan, Surat Thani Province. As a result, vernacular houses of the coconut orchard areas on the island were dismantled or modified from the original condition. This research is an attempt to record the essential features of these coconut orchard vernacular houses, using the framework of vernacular architecture research methodology. The study was based upon five vernacular houses selected as case study, then evaluated and summarized.

The study reveals that the coconut orchard vernacular houses in Ko Pha Ngan were defined by functional consideration based upon social and cultural requirements, together with site-specific environmental conditions. The houses were located nearby each other to provide supportive relationship in communities, while the layout and orientation of the houses in the north-south axis was climatically defined to enhance natural ventilation and protection from direct sunlight. These houses were lifted above ground and place on columns, enclosed on all sides with wooden partitions. The roof slope is less apparent resistance to the wind and the rain. The building was made of local wood that can be found in the island. The characteristics of the houses represent valuable local wisdom in architecture and construction of Pha Ngan people.

Keyword: Architectural Style, Vernacular Architecture, Coconut Orchard Houses, Southern House, Ko Pha-ngan, Surat Thani

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

เกาะพะงันเป็นหนึ่งในหมู่เกาะบริเวณช่องอ่างทองของอ่าวไทย อยู่ในพื้นที่การปกครองของอำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้คนบนเกาะพะงันประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ด้วยกายภาพพื้นที่ที่เป็นเกาะจึงเอื้อต่อการหลอมรวมแบบแผนทางวัฒนธรรมของผู้คนและลักษณะเรือนอยู่อาศัยเข้าไว้ในทางเดียวกัน จนถือกลายเป็นลักษณะเฉพาะตามแบบอย่างวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ด้วยกระแสวัฒนธรรมท่องเที่ยวที่เข้ามาพร้อมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ ส่งผลให้โลกทัศน์ของผู้คนได้เริ่มเปลี่ยนไป วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบ

ดั้งเดิมถูกถ่ายโอนด้วยวัฒนธรรมใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามา กายภาพของเกาะพะงันจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัจจัยเหล่านี้มีผลให้เรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปหลายประการตั้งแต่การต่อเติมเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย การเปลี่ยนรูปแบบการใช้งาน และท้ายที่สุดคือการรื้อเรือนทิ้งและปลูกสร้างขึ้นเป็นเรือนแบบสมัยใหม่ เรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิมซึ่งถือเป็นหลักฐานทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอยู่อาศัยของท้องถิ่นจึงมีแนวโน้มจะเลือนหายไปจากเกาะพะงัน จึงได้ทำการศึกษาวิจัยเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวแบบดั้งเดิมในเกาะพะงัน เพื่อให้ทราบรูปแบบ ลักษณะและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และเพื่อเก็บบันทึกหลักฐานการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมของเรือนเหล่านี้ไว้ก่อนจะถูกเปลี่ยนแปลงหรือรื้อถอนไปในอนาคต

ภาพที่ 1 สภาพดั้งเดิมของเรือนในเกาะพะงัน
(บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2545)

ภาพที่ 2 การรื้อเปลี่ยนแปลงเรือนหลังเดียวกัน
(บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2555)

ภาพที่ 3 สภาพดั้งเดิมของเรือนบ้านเลขที่ 45
บ้านมะเตือหวาน (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2545)

ภาพที่ 4 สภาพเรือนหลังเดียวกันซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง
รูปแบบไปจากเดิม (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2556)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาปัจจัยด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนชาวสวนมะพร้าวในเกาะพะงัน
2. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลักษณะและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนชาวสวนมะพร้าวแบบดั้งเดิมในเกาะพะงัน และบันทึกข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมก่อนจะถูกเปลี่ยนแปลงหรือรื้อถอน เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภาคใต้

กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรมในบริบทของสถานที่ โดยมีแนวคิดเรื่องงานสถาปัตยกรรมเป็นผลจากการผสมผสานความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ นำไปสู่การสร้างสรรค์รูปทรง ที่ว่างที่มีเอกลักษณ์ สะท้อนค่านิยมของชุมชนพื้นถิ่นนั้นๆ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัย ประกอบด้วย

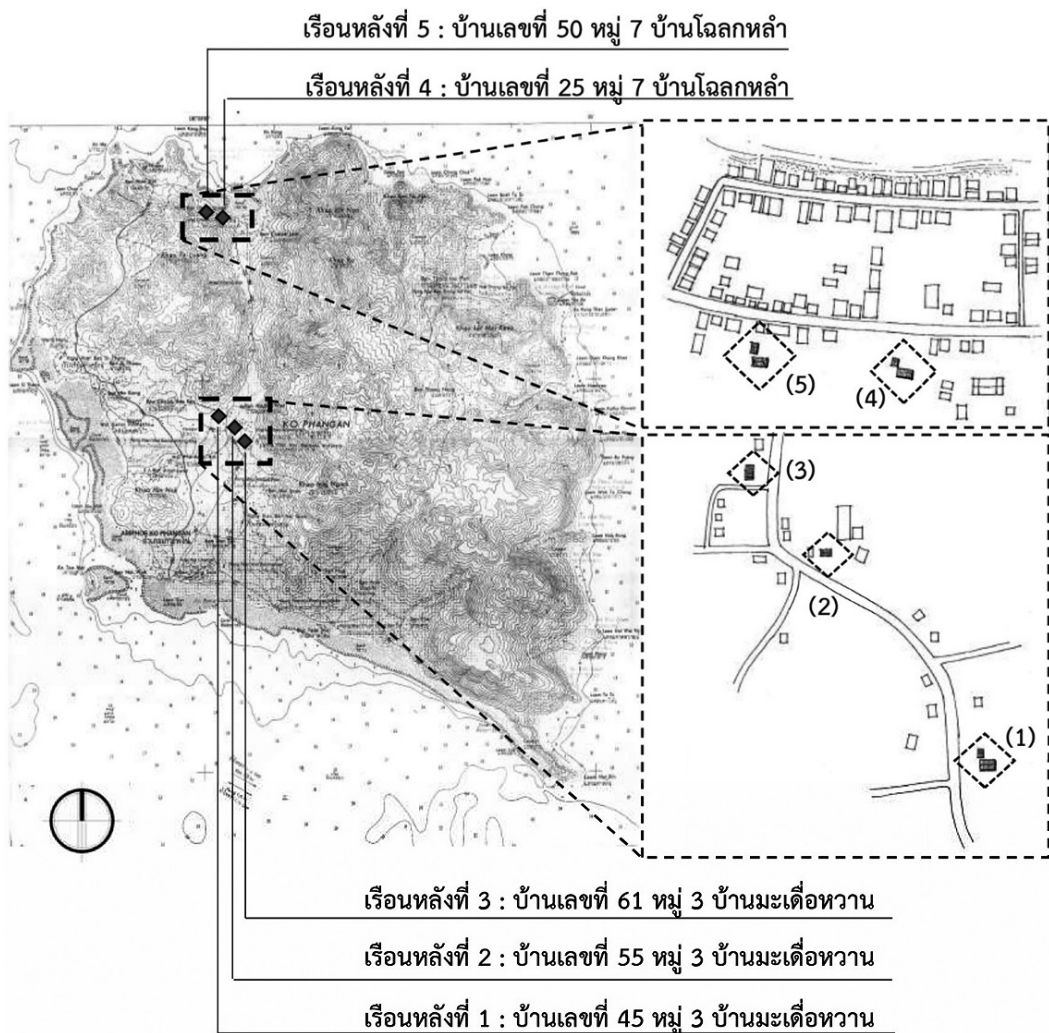
1. **การศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร** เป็นการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ วิถีวัฒนธรรมของชุมชนบนเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมถึงข้อมูลงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอื่นในบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานที่ส่งผลต่อการออกแบบและปลูกสร้างเรือน รวมถึงทราบกรอบแนวทางการศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน
2. **การศึกษาข้อมูลภาคสนาม** เป็นการศึกษาข้อมูลสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวบนเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยได้ดำเนินการสำรวจและคัดเลือกตัวอย่างเรือนสำหรับใช้เป็น

กรณีศึกษา โดยพิจารณาจากรูปแบบเรือนแบบดั้งเดิมที่ยังคงมีเรือนครัวแยกออกจากเรือนอยู่อาศัย ซึ่งประกอบด้วยเรือนจำนวน 2 หลัง ได้แก่ (1) เรือนบ้านเลขที่ 45 หมู่ 3 บ้านมะเดื่อหวาน (2) เรือนบ้านเลขที่ 50 หมู่ 7 บ้านโกลกหล้า และพิจารณาจากรูปแบบเรือนที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงส่วนเรือนครัว การต่อเติมบางส่วนของหลังคาและพื้นที่ใช้สอย ประกอบด้วยเรือนจำนวน 3 หลัง ได้แก่ (3) เรือนบ้านเลขที่ 55 หมู่ 3 บ้านมะเดื่อหวาน (4) เรือนบ้านเลขที่ 61 หมู่ 3 บ้านมะเดื่อหวาน (5) เรือนบ้านเลขที่ 25 หมู่ 7 บ้านโกลกหล้า ทั้งนี้ยังได้พิจารณาเลือกรูปแบบเรือนที่มีรายละเอียดหลังคาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้การศึกษาข้อมูลภาคสนามได้รวมถึงการสัมภาษณ์เจ้าของเรือน ผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีผลต่อการออกแบบและก่อสร้างเรือน

3. **การวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมของเรือน โดยเน้นประเด็นการตั้งถิ่นฐาน ผังบริเวณ กลุ่มเรือน แผนผัง พื้นที่ใช้สอย รูปแบบ โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง เพื่อนำไปสู่การเสนอผลสรุปการวิจัยโดยมีแผนภาพ แผนผังที่แสดงเนื้อหาสถาปัตยกรรมประกอบ

กายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของเกาะพะงัน

เกาะพะงันอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเป็นส่วนเหนือสุดของแนวเทือกเขาหลวงที่โผล่พ้นจากผืนทะเลอ่าวไทย ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีภูเขาใหญ่อยู่กึ่งกลางทอดตัวจากทิศเหนือไปทิศใต้ มีที่ราบขนาดเล็กอยู่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้ซึ่งเป็นที่ราบระหว่างภูเขาและที่ราบชายฝั่งทะเล มีข้อสันนิษฐานว่าเกาะพะงันมีการตั้งถิ่นฐานบ้าน-

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งเรือนที่ได้สำรวจ 5 หลัง

เรือนตั้งแต่ก่อนยุคที่เมืองไชยามีความเจริญรุ่งเรือง¹ กลุ่มคนพวกแรกที่เข้ามาน่าจะเป็นกลุ่มมุสลิมมลายูที่อพยพมาจากนครศรีธรรมราชหรือปัตตานี โดยมาอาศัยประกอบอาชีพประมง²

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงอธิบายสภาพเกาะพะงันในสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ในคราวเสด็จตรวจราชการที่หัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. 2427 ว่า ราษฎรบนเกาะประกอบด้วยคนไทยและคนจีน

¹ สภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะพะงันและสำนักงานศึกษาธิการอำเภอเกาะพะงัน, รายงานการศึกษาข้อมูลชุมชนวัฒนธรรมเกาะพะงัน ((ม.ป.ท.), 2539), 8.

² พิมล มีเพียร, “มารู้จักเกาะพะงัน,” ใน เอกสารที่ระลึกในโอกาสงานเปิดป้ายที่ว่าการอำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ((ม.ป.ท.), 2521), 1.

อยู่กันอย่างสงบสุข ไม่มีความคดียุติกัน บ้านเกาะไม่มีโจรขโมย จะมีก็เพียงแต่ผู้ร้ายจรมาจากฝั่งเป็นคราวๆ ผู้คนต่างทำมาหากิน กลุ่มคนไทยนิยมทำสวนมะพร้าว ทำไร่ข้าวและไร่นา บางกลุ่มถูกเกณฑ์ไปทำรังนกที่เกาะวัวตาหลับในหมู่เกาะอ่างทอง ส่วนคนจีนที่มาอยู่เป็นจีนไหหลำ มีอาชีพขายมะพร้าวห้าวและทำน้ำมันมะพร้าวขาย โดยมีเรือสำเภาไหหลำมาบรรทุกมะพร้าวและน้ำมันมะพร้าวอยู่เนืองๆ³

การทำสวนมะพร้าวถือเป็นอาชีพสำคัญมาตั้งแต่อดีต เห็นได้จากการแบ่งที่ดินมรดก ลูกคนโปรดมักได้ทำสวนมะพร้าวใจกลางเกาะซึ่งเป็นที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ลูกคนอื่นมักได้ที่ดินติดชายทะเลซึ่งสภาพดินอุดมสมบูรณ์น้อยกว่า การทำสวนมะพร้าวบนเกาะพะงันนิยมปลูกและปล่อยไว้ตามธรรมชาติ หากผลผลิตดีจึงเก็บขาย แต่ถ้าไม่ดีจะปล่อยไว้ตามธรรมชาติ การขายมะพร้าวในอดีตจะมีเรือมารับซื้อและนำไปขายที่กรุงเทพฯ ปัจจุบันมีพ่อค้ามารับซื้อถึงในสวน มะพร้าวที่ขายมีทั้งมะพร้าวสดและมะพร้าวแห้ง มะพร้าวเกาะพะงันเป็นมะพร้าวพันธุ์ใหญ่และถือเป็นพืชเศรษฐกิจเอกลักษณ์และมีชื่อในเรื่องความมันและเนื้อหนา⁴ ถึงแม้อาชีพทำสวนมะพร้าวจะเป็นอาชีพหลักของคนพะงัน แต่หากบ้านไหนติดทะเลก็มักประกอบอาชีพประมงชายฝั่งไปด้วย เช่น บ้านโฉลกหลำ บ้านใต้และบ้านค่าย โดยมากจะเป็นการจับปลาหมึกซึ่งจะนำไปแปรรูปเป็นปลาหมึกตากแห้ง ส่วนการทำนามีอยู่แถบบ้านวกตุ้ม แต่ปัจจุบันมีเหลืออยู่เพียงน้อยเท่านั้น ขณะที่อาชีพค้าขายมีให้เห็นอยู่ที่บ้านท้องศาลา

สังคมดั้งเดิมของเกาะพะงันเป็นสังคมขนาดเล็ก มีความผูกพันเชิงเครือญาติที่สามารถนับเนื่องถึงกันได้⁵ ควบคู่

กับความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนที่เกิดจากการพึ่งพาอาศัยกันทั้งการผลิตและการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน โดยเป็นลักษณะทั่วไปของสังคมภาคใต้ มีลักษณะเด่นทางสังคมในการอยู่ร่วมกันแบบแบ่งปัน รักพวกพ้องเครือญาติ เป็นอยู่เรียบง่าย ผูกพันถิ่นกำเนิด เคร่งครัดในจริยธรรมค่านิยมทางศาสนา⁶ เห็นได้ชัดจากการมีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่น เช่น บุญเดือนสิบ ชักพระหรือลากพระ ซึ่งเป็นไปเพื่อศาสนาและส่งเสริมแสดงความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในสังคม นอกจากนี้ยังนิยมการผูกไมตรีมีน้ำใจมิตร เอื้อเฟื้อต่อผู้มาเยือนและพัฒนาความร่วมมือร่วมใจ ดังจะเห็นการแสดงออกในการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากันหลากหลายวิธี⁷ เช่น การกินงาน กินวาน ข้าวหม้อแกงหม้อ เลี้ยงน้ำชาและการชองาน ซึ่งในเกาะพะงันเรียกว่า ชอแรง ชอแรงหรือตามแรง สำหรับการมีคณาช่วยทำงานในไร่นาสวนหรือที่บ้าน โดยจะผลัดเวียนช่วยกันเช่นนี้ไปเรื่อยๆ เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน⁸

ผลการวิจัย

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบนเกาะพะงันมักตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาตอนกลางค่อนข้างลาดชันตะวันตกและทิศใต้ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ของดินเหมาะแก่การเพาะปลูกและอยู่ใกล้ทะเลซึ่งสามารถเดินเรือไปยังเกาะสมุยหรือฝั่งแผ่นดินได้โดยง่าย โดยจะตั้งบ้านปลูกเรือนเป็นกลุ่มในละแวกเดียวกัน ประกอบขึ้นเป็นกลุ่มบ้านขนาดเล็กโดยมีวัดหรือมัสยิดเป็นศูนย์กลาง การตั้งบ้านเรือนในลักษณะนี้เป็นการรวมตัวเพื่อเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือป้องกันโจร

³ ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา, ชีววัฒน์ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), 30-31.

⁴ สุวิทย์ ผ่องศรี, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 17 ตุลาคม 2556.

⁵ สภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะพะงันและสำนักงานศึกษาธิการอำเภอเกาะพะงัน, 18.

⁶ สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พิสิฐ เจริญวงศ์และปรีชา นุ่นสุข, “ภาคใต้,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) เล่ม 3* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2555), 1060.

⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง, *ภูมิปัญญาทักษิณ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544), 51-53, 61-65.

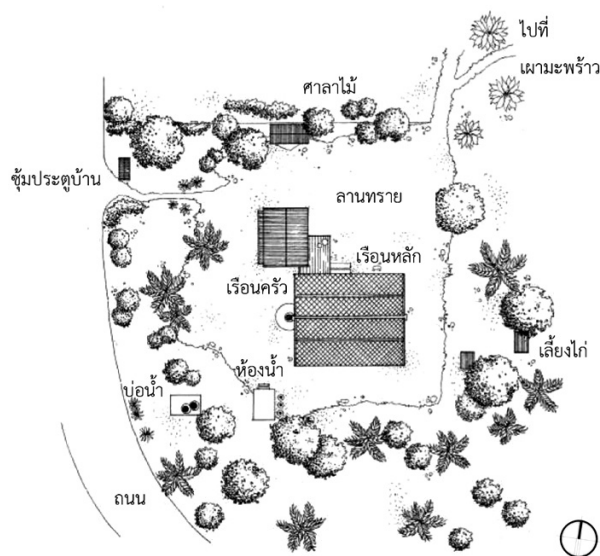
⁸ สภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะพะงันและสำนักงานศึกษาธิการอำเภอเกาะพะงัน, 24.

ผู้ร้าย เอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ อาหารหรือบ่อน้ำบาดาล กลุ่มบ้านที่สำคัญบริเวณที่ราบเชิงเขาด้านตะวันตก ได้แก่ บ้านมะเดื่อหวานและบ้านในสวนซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ขณะที่การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล มีกลุ่มบ้านสำคัญ ได้แก่ บ้านโกลกหล้าทางด้านทิศเหนือ บ้านท้องศาลา บ้านค่ายและบ้านใต้ทางด้านทิศใต้ โดยประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ควบคู่กับการทำประมง ข้อจำกัดด้านที่ตั้งอาจทำให้บางเรือนห่างไกลจากลำคลอง แต่ได้แก้ปัญหาโดยมีอาชนะสำหรับใช้เก็บน้ำฝนไว้บริโภค อุปโภค และหากบริเวณของเรือนใดมีพื้นที่ตื้นน้ำก็จะขุดบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำมาใช้ โดยจะถือเป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่ทุกเรือนสามารถมาใช้ได้หากขาดแคลนน้ำฝน

ผังบริเวณ

ผังบริเวณของเรือนแบบดั้งเดิม ประกอบด้วย เรือนหลักสำหรับอยู่อาศัยและเรือนครัวโดยปลูกแยกจากกัน มีลานทรายหรือลานดินโล่งกว้างล้อมเรือนไว้โดยรอบ ทำให้บริเวณเรือนดูสวยงามสะอาดตาและช่วยให้มองเห็นคนที่มาเหย้าเข้าเรือนได้โดยถนัด รอบเรือนนิยมปลูกไม้

ยืนต้นเพื่อให้ร่มเงาและให้ผลที่เก็บกินได้ตามฤดูกาลหรือตลอดปี ไม้ที่นิยมปลูกได้แก่ หมาก กัลยัม มะพร้าว เงาะ มะม่วง มะปราง กระท้อน ขนุน ลองกอง ลางสาด ละมุด ฝรั่ง นอกจากนี้มีการปลูกพืชสวน ไม้ดอก ไม้สมุนไพร ผิง บริเวณของเรือนบางหลังมีการจัดเป็นพื้นที่อ่างหรือเพา มะพร้าว พื้นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น หมูและไก่ บางเรือนในอดีตมีการปลูกฝ้าย ป่านฝ้าย ทอผ้า มีการเลี้ยงผึ้งเพื่อเอาน้ำผึ้ง มาทำยา รวมถึงมีการทำน้ำตาลจากวงมะพร้าว ทำให้ผู้อยู่อาศัยพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องออกไปซื้อหาจากภายนอก ส่วนสิ่งปลูกสร้างอื่นในผังบริเวณ ได้แก่ ศาลา ไม้ ห้องส้วม และบ่อน้ำหรือที่วางโถ่งน้ำฝน ศาลาไม้จะปลูกไว้บริเวณลานด้านหน้าเป็นศาลาขนาดเล็กยกพื้นมีหลังคา ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน พูดคุยกับเพื่อนบ้านหรือแขกที่มาเยือน มักใช้งานในช่วงเช้า บ่ายคล้อยและย่ำเย็น เพราะโล่งเย็นสบายกว่าบนเรือน ห้องส้วมจะปลูกไว้ทางด้านหลัง ลักษณะเป็นเพิงไม้หรือเพิงสังกะสีขนาดเล็กมีหลังคา ส่วนบ่อน้ำบาดาลหรือพื้นที่วางโถ่งน้ำฝนซึ่งใช้เป็นที่อาบน้ำหรือซักเสื้อผ้า จะปลูกต้นไม้ไว้เพื่อให้ร่มเงาและบังสายตา แต่เนื่องจากห้องส้วมและพื้นที่อาบน้ำแบบเดิมนี้ไม่สอดคล้องกับลักษณะการอยู่อาศัยในปัจจุบัน เรือนส่วนมากจึงได้ต่อเติมห้องน้ำสร้างติดไว้กับเรือน ห้องส้วมเดิมจึงปล่อยทิ้งไว้ไม่ได้ใช้งาน (ภาพที่ 6-8)

ภาพที่ 6 ภาพลายเส้นผังบริเวณเรือนหลังที่ 1

ภาพที่ 7 ศาลานั่งเล่นปลูกยกพื้น หลังคาลังกะลี

ภาพที่ 8 ห้องส้วมลังกะลีด้านหลังที่ไม่ได้ใช้งาน

กลุ่มเรือน

เรือนดั้งเดิมในเกาะพะงันเป็นเรือนครอบครัวเดี่ยว ปลูกขึ้นในลักษณะกลุ่มเรือน ประกอบด้วยเรือนหลักและเรือนครัวปลูกแยกจากกัน คล้ายเรือนไทยมุสลิมที่แยกส่วนอยู่อาศัยออกจากเรือนครัว เรือนครัวปลูกเอียงมาทางด้านหน้าและหันหน้าไปทางเรือนหลัก เชื่อมต่อกันด้วยชานไม่มีหลังคา การมีเรือนอยู่อาศัยและเรือนครัวปลูกแยกจากกันจะไม่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยในปัจจุบัน หลายครอบครัวจึงได้รื้อเรือนครัวเดิมและต่อเติมพื้นที่ครัวใหม่พร้อมด้วยส่วนซักล้างและห้องน้ำไว้กับเรือนหลัก ลักษณะเด่นของกลุ่มเรือนที่มีเรือนหลักและเรือนครัวปลูกแยกกันจึงเริ่มเลือนหายไป

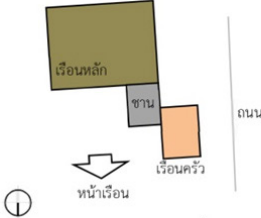
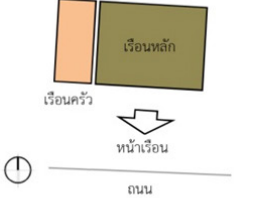
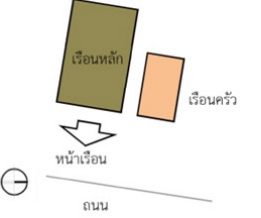
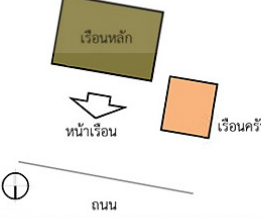
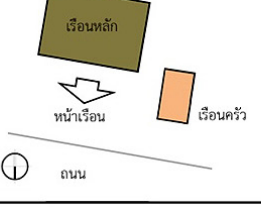
ทิศทางเรือน

เรือนหลักนิยมวางแกนยาวตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เนื่องจากในท้องถิ่นภาคใต้ไม่นิยมปลูกเรือน “ขวางหัน” หรือให้แนวยาวของเรือนขวางแนวดวงอาทิตย์ เพราะทำให้ด้านยาวหรือพื้นที่ส่วนใหญ่ของเรือนหันรับแสงแดดตลอดวันและยังด้านทางลมทางฝน น้ำฝนอาจสาดเข้าสู่เรือนหรือพื้นหลังคาอาจถูกลมพายุพัดปลิวหลุดลอยได้ การวางเรือนเช่นนี้แสดงภูมิความรู้และความเข้าใจในสภาพลมฟ้าอากาศของผู้อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี ในส่วนของเรือนครัวจะวางแกนยาวตามแนวทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางเรือนหลักซึ่งอาจเป็นทิศตะวันออกหรือตะวันตก โดยมากเรือนครัวจะอยู่ทางด้านทิศเหนือของเรือนหลัก ซึ่งการวางเรือนในลักษณะนี้ทำให้เรือนครัวตั้งอยู่ตามทางลม จึงมีการไหลเวียนถ่ายเทของอากาศภายในเรือน และทำให้เรือนหลักไม่ได้อยู่ใต้ทางลม ควันไฟและกลิ่นไม่พึงประสงค์ต่างๆ จากเรือนครัวจึงไม่พัดไปเข้าสู่ตัวเรือนหลัก

คุณประพาศ มะเตือหวาน เจ้าของเรือนเลขที่ 45 บ้านมะเตือหวาน ให้ความเห็นในประเด็นการหันด้านหน้าของเรือนไว้ว่า เรือนจะหันด้านหน้าไปในทิศใดก็ได้ ยกเว้นทิศตะวันตกเพราะถือว่าไม่เป็นมงคล หากเรือนหันหน้าไปทางทิศใต้จะได้รับลมเย็นจากลมสลาตันและลมพริตยา แต่หากหันหน้าไปทางตะวันออกอาจทำให้โดนลมฝนมาก ในส่วนทิศหัวนอนนั้นนิยมหันหัวนอนไปทางทิศใต้โดยเชื่อว่าทิศใต้เป็นทิศของบิดามารดา ทิศตะวันออกเป็นทิศครูบาอาจารย์ ทิศเหนือเป็นทิศญาติพี่น้อง และจะไม่หันหัวนอนไปทางทิศตะวันตกเนื่องจากเป็นทิศของคนตาย⁹ จากการสำรวจเรือนจำนวน 5 หลัง พบว่า มีเรือนหันหน้าไปทางทิศเหนือ 3 หลัง หันหน้าไปทางทิศใต้ 1 หลัง และหันไปทางทิศตะวันออก 1 หลัง

⁹ ประพาศ มะเตือหวาน, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 9 มีนาคม 2556.

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบทิศทางการหันด้านหน้าเรือนและลักษณะกลุ่มเรือนของเรือน

เรือนสำรวจที่	อายุเรือน	ทิศด้านหน้าของเรือนหลัก	เรือนครัว	ภาพลายเส้นกลุ่มอาคาร	ภาพอาคาร
เรือนหลังที่ 1 บ้านเลขที่ 45 บ้านมะเดื่อหวาน	94 ปี	ทิศเหนือ (ถนนอยู่ทางทิศตะวันตก)	เดิมปลูกแยกอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ปัจจุบันได้รื้อออกไป	 หมายเหตุ : สภาพเรือนเดิมก่อนมีการรื้อเรือนครัว	
เรือนหลังที่ 2 บ้านเลขที่ 55 บ้านมะเดื่อหวาน	75 ปี	ทิศใต้ (หันหน้าสู่ถนน)	พื้นที่ต่อเติม อยู่ติดเรือนหลัก อยู่ด้านตะวันตก	 ถนน	
เรือนหลังที่ 3 บ้านเลขที่ 61 บ้านมะเดื่อหวาน	66 ปี	ทิศตะวันออก (หันหน้าสู่ถนน)	เรือนสร้างติดพื้นดิน ปลูกแยกออกมา ด้านเหนือ	 ถนน	
เรือนหลังที่ 4 บ้านเลขที่ 25 บ้านโหลกหล้า	74 ปี	ทิศเหนือ (หันหน้าสู่ถนน)	เรือนสร้างติดพื้นดิน ปลูกแยกออกมา ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ	 ถนน	
เรือนหลังที่ 5 บ้านเลขที่ 50 บ้านโหลกหล้า	84 ปี	ทิศเหนือ (หันหน้าสู่ถนน)	เรือนไม้ยกพื้น ปลูกแยกออกมา ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ	 ถนน	

รูปแบบเรือนและพื้นที่ใช้สอย

เรือนหลัก ลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นตั้งบนดินเสา มีโครงสร้างผังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมากมีขนาด 3 x 3 ห้อง กว้างประมาณ 5 - 7 เมตร ยาวประมาณ 7 - 9 เมตร ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้นและระเบียง ประตูทางเข้านิยมทำเป็นบานเปิดเพื่ยมมีบานเปิดจำนวน 6 บาน หรือ 8 บาน ตัวเรือนกันฝาโดยรอบสี่ด้าน ฝาเรือนเป็นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดตามแนวนอน ผนังด้านข้างและด้านหลังมีหน้าต่างขนาดเล็ก โดยมากเป็นหน้าต่างบานเปิดคู่ชนิดมีลูกกรงเหล็กด้านในเพื่อป้องกันขโมย ส่วนบนสุดของผนังมีช่องลมระบายอากาศทำเป็นลูกกรงไม้ ในบางเรือนมีการฉลุลายช่องลมอย่างสวยงาม เรือนส่วนใหญ่นิยมทำเชิงไวดั้งผ้าเพดานเพื่อใช้เก็บของ ตำแหน่งของเชิงมักอยู่เหนือประตูทางเข้าห้องนอนและห้องเก็บของ รูปแบบหลังคาที่พบมีทั้งหลังคาจั่วและหลังคาปั้นหยา โดยมีหลังคากันสาดคลุมพื้นที่ระเบียงด้านหน้า ทั้งนี้หลังคาจั่วและหลังคากันสาดจะมีความลาดชันน้อยเพื่อลดการด้านลมและฝน

ภายในเรือนมีลักษณะเป็นพื้นที่ใช้สอยเปิดโล่ง กันฝาเฉพาะส่วนห้องนอนและห้องเก็บของ (ภาพที่ 9) ซึ่งหากพิจารณาการแบ่งระดับพื้นและลักษณะการใช้สอยสามารถจำแนกพื้นที่ภายในเรือนได้ 3 ส่วน ประกอบด้วย

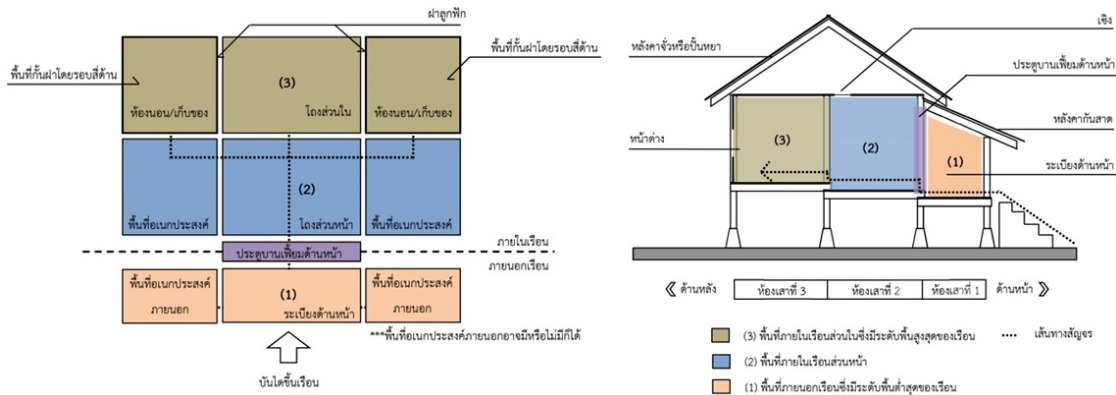
1) ระเบียงด้านหน้า เป็นพื้นที่เปิดโล่งภายนอกเรือน มีระดับพื้นต่ำสุดของเรือน เป็นพื้นที่ทางเข้า ใช้นั่งเล่นและพักผ่อน พื้นระเบียงเป็นไม้ตีเว้นร่องสำหรับใช้เคาะทรายหรือดินที่ติดเท้าลงสู่พื้นใต้ถุนก่อนเข้าไปในเรือน

2) โถงส่วนหน้าและพื้นที่อเนกประสงค์ เป็นพื้นที่ส่วนแรกภายในเรือน มีระดับพื้นยกสูงจากระดับด้านหน้าประมาณ 0.25 - 0.30 เมตร พื้นตรงกลางของโถงส่วนหน้าเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง เพื่อง่ายต่อการกวาดเศษทรายและสิ่งสกปรกลงสู่พื้นใต้ถุน และช่วยให้เกิดการถ่ายเทอากาศภายในเรือน เพราะจะมีลมเย็นพัดย้อนขึ้นมาจากใต้ถุนและระบายอากาศออกไปทางช่องลมตรงส่วนบนของผนัง โถงส่วนหน้าใช้เป็นโถงทางเข้าและที่นั่งเล่นในเรือน ส่วนพื้นที่อเนกประสงค์ใช้เป็นที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้ ตู้เสื้อผ้า เป็นส่วนแต่งตัวหรือใช้เป็นพื้นที่นอนของเจ้าของเรือน

3) โถงส่วนใน ห้องนอนและห้องเก็บของ เป็นพื้นที่ส่วนในและมีระดับพื้นสูงสุดของเรือน โถงส่วนในใช้เป็นที่ไว้สิ่งสำคัญ เช่น พระพุทธรูป พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ภาพบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพ่อแม่แม่เฒ่า เป็นที่ต้อนรับแขกสำคัญที่มาเยือน เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำบุญที่บ้าน อาจกล่าวได้ว่าโถงส่วนในถือเป็นพื้นที่ประธานของเรือน ด้วยเหตุนี้จึงมักห้ามไม่ให้เด็กเล็กขึ้นไปวิ่งเล่น ผนังสองข้างของโถงทำเป็นฝาฉลุฟักประณีตสวยงาม ผนังด้านหลังมีหน้าต่างบานเปิดคู่จำนวน 2 บาน ห้องนอนหรือห้องเก็บของจะอยู่หน้าบสองข้างของโถงส่วนใน ในห้องนอนมีหน้าต่างขนาดเล็กเป็นบานเปิดคู่จำนวน 1 - 2 บาน หากเป็นห้องเก็บของจะไม่มีหน้าต่างโดยเรียกห้องนี้ว่า ห้องมืด จากการสำรวจพบว่า เจ้าของเรือนมักย้ายมานอนบริเวณโถงส่วนหน้าหรือพื้นที่อเนกประสงค์เนื่องจากเย็นสบายกว่า ห้องนอนเดิมจึงเปลี่ยนไปใช้สำหรับเก็บของ

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบแผนผัง จำนวนห้องเสาและขนาดของเรือน

เรือนสำรวจที่	จำนวนห้องเสา/ขนาดของเรือน (ด้านกว้างxด้านยาว)		แผนผังของเรือน
เรือนหลังที่ 1 บ้านเลขที่ 45 บ้านมะเดื่อหวาน	3x3 ห้องเสา 5.80x7.00 เมตร	หมายเหตุ : สภาพเดิมใน พ.ศ. 2545	
เรือนหลังที่ 2 บ้านเลขที่ 55 บ้านมะเดื่อหวาน	3x3 ห้องเสา 6.75x7.60 เมตร		
เรือนหลังที่ 3 บ้านเลขที่ 61 บ้านมะเดื่อหวาน	2x4 ห้องเสา 5.30x9.00 เมตร		
เรือนหลังที่ 4 บ้านเลขที่ 25 บ้านโกลกหล้า	3x3 ห้องเสา 7.00x7.80 เมตร		
เรือนหลังที่ 5 บ้านเลขที่ 50 บ้านโกลกหล้า	2x3 ห้องเสา 6.60x7.30 เมตร		

ภาพที่ 9 แผนภาพแสดงผังพื้น การแบ่งระดับพื้นที่และการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

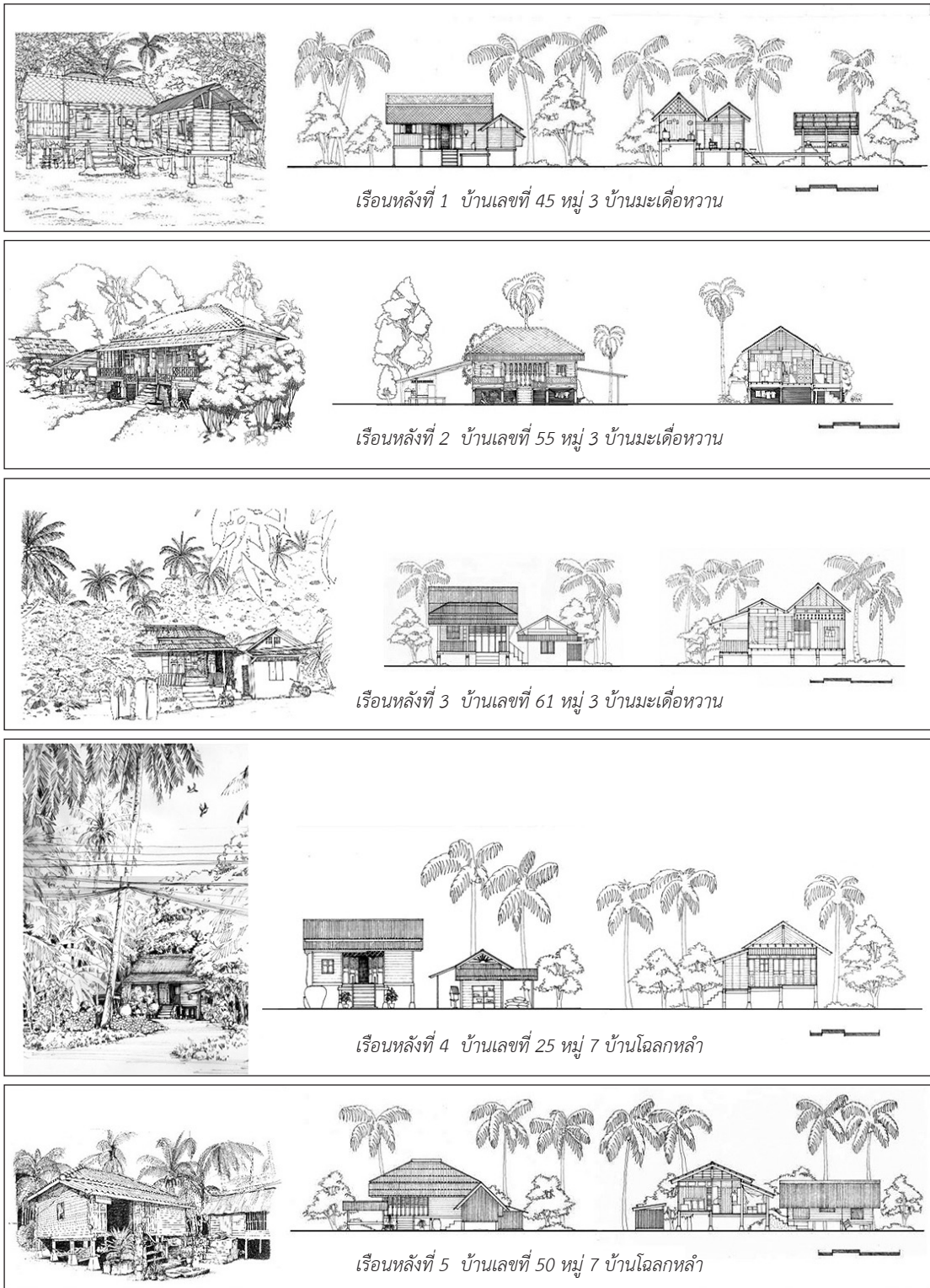
ภาพที่ 10 ระเบียงด้านหน้าของเรือนหลังที่ 1 ใช้สำหรับนั่งเล่นพูดคุยกับคนในบ้านและผู้มาเยี่ยมเยือน

ภาพที่ 11 เรือนครัวของเรือนหลังที่ 5

เรือนครัว ลักษณะเป็นเรือนไม้ขนาด 1 x 2 - 3 ห้อง กว้างประมาณ 2.50 - 2.70 เมตร ยาวประมาณ 3 - 4 เมตร สำหรับเรือนขนาด 2 ห้อง และยาวประมาณ 6 - 7 เมตร สำหรับเรือนขนาด 3 ห้อง เรือนครัวปลูกยกพื้นตั้งบนดินเสา หันหน้าไปทางเรือนหลัก มีระดับพื้นต่ำกว่าเรือนหลัก ภายในเรือนกั้นฝาตามแนวกว้างเพื่อแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ห้องครัวและห้องเก็บของ พื้นห้องครัวเป็นพื้นไม้กระดานตีชิดแนว โดยบริเวณพื้นที่ประกอบอาหารเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ผนังด้านหลังทำเป็นผราไม้ยื่นออกไป

จากแนวผนังประมาณ 0.60 - 0.70 เมตร เพื่อใช้วางถ้วยจานชาม ผนังโดยรอบสี่ด้านเป็นฝาไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดหรือตีชนตามแนวนอน ลักษณะไม่ประณีตเท่ากับเรือนหลัก อาจใช้ฝาสังกะสีสำหรับส่วนห้องเก็บของ ผนังด้านหน้ามีประตูทางเข้าห้องครัวและห้องเก็บของ และมีหน้าต่างลูกกรงไม้เพื่อระบายอากาศ ส่วนผนังด้านหลังและด้านข้างสองด้านไม่นิยมเปิดช่องหน้าต่าง หลังคาเป็นทรงจั่วมุงด้วยสังกะสี

ภาพที่ 12 ภาพลายเส้นเรือน

โครงสร้างเรือน

โครงสร้างของเรือนสามารถจำแนกได้เป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย โครงสร้างพื้น โครงสร้างผนังและโครงสร้างหลังคา

โครงสร้างพื้น พื้นเรือนมี 2 ลักษณะคือ พื้นไม้กระดานขนาดใหญ่ติดแนวนและพื้นไม้กระดานขนาดเล็กติดเว้นร่องระยะประมาณ 1 - 2 เซนติเมตร พื้นเรือนใช้ไม้กระดานหนา 1 นิ้ว ขนาดหน้าไม้กว้างตั้งแต่ 7 นิ้ว - 12 นิ้ว วางบนตงไม้ขนาด $2\frac{1}{2}$ นิ้ว - 3 นิ้ว $\times$ 3 นิ้ว ตงวางบนรอตโดยวางห่างกันประมาณ 0.45 - 0.55 เมตร รอตใช้ไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว - 2 นิ้ว $\times$ 6 นิ้ว วางเสียบทะลุกลางเสาเรือนยึดไว้ด้วยสลักไม้หรือลูกสลักไม้กลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ $\frac{1}{2}$ นิ้ว และมีไม้ปิดหัวตงและไม้ปิดหัวไม้กระดานพื้นขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว - 2 นิ้ว $\times$ 6 นิ้ว ทำหน้าที่รับแผงฝาและยึดเสาเรือนส่วนล่างไว้ให้อยู่ในรูปผังสี่เหลี่ยมที่ต้องการ ไม้ปิดหัวตงและไม้ปิดหัวไม้กระดานพื้นจึงเป็นตัวกำหนดขอบเขตของเรือนทั้งหมด ไม้ปิดหัวไม้กระดานพื้นวางอยู่บนรอตและยึดไว้กับไม้ปิดหัวตงด้วยการเข้าเดือยไม้ เสาเรือนทุกต้นเป็นเสาไม้ซึ่งโดยมากเป็นเสาเหลี่ยมขนาด 5 นิ้ว $\times$ 5 นิ้ว หรือ 6 นิ้ว $\times$ 6 นิ้ว ตั้งอยู่บนดินเสาซีเมนต์หรือคอนกรีตรูปสี่เหลี่ยม มีความสูงตั้งแต่ 0.45 - 1.00 เมตร

โครงสร้างผนัง ฝาเรือนเป็นไม้กระดานขนาด $\frac{1}{4}$ นิ้ว $\times$ 5 นิ้ว - 6 นิ้ว ติดซ้อนเกล็ดตามแนวนอน ยึดไว้กับคร่าวผนังหรือแม่ฝาด้วยตะปูทับ หรือตะปูรั่ม หรือตะปูหัวร่ม ซึ่งมีลักษณะคล้ายตะปูตอกสังกะสี ตัวร่มของตะปูช่วยป้องกันไม่ให้น้ำฝนซึมย้อนเข้าไปในผิวตะปูซึ่งอาจทำให้ไม้ผุผุกร่อนและหลุดออกจากตะปูได้ คร่าวผนังนิยมใช้ไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 2 นิ้ว ปลายคร่าวด้านบนยึดไว้กับอะเสหรือข้อปลายด้านล่างยึดไว้กับตงหรือไม้ปิดหัวไม้กระดานพื้น ฝาไม้กระดานถูกฟักของโถงส่วนในเป็นฝาไม้สำเร็จรูป

ประกอบเสร็จจากด้านนอกแล้วจึงยกมาประกอบเข้ากับตัวเรือน

โครงสร้างหลังคา ใช้ระบบการถ่ายน้ำหนักด้วยจันทัน องค์กรประกอบโครงสร้างประกอบด้วย อะเสไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 5 - 6 นิ้ว วางบนปลายเสาด้านนอกโดยรอบเพื่อทำหน้าที่ยึดส่วนปลายเสาเรือนไว้ให้อยู่ในรูปผังสี่เหลี่ยม ข้อใช้ไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 5 นิ้ว วางอยู่บนอะเสหรือวางในระดับเดียวกับอะเส เสาตั้งวางบนข้อเพื่อตั้งขึ้นไปรับอกไก่ ในบางเรือนพบว่า เสาตั้งตั้งอยู่บนไม้ที่วางด้านบนของข้อ อีกต่อหนึ่ง อกไก่ใช้ไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 5 - 6 นิ้ว พบได้ทั้งอกไก่คู่และอกไก่เดี่ยว จันทันใช้ไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 3 นิ้ว - 4 นิ้ว วางโดยมีระยะห่างประมาณ 0.55 - 0.60 เมตร ปลายจันทันยื่นออกจากแนวเสาประมาณ 0.45 - 0.50 เมตร ปิดปลายจันทันด้วยเชิงชายไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 5 นิ้ว ระแนงใช้ไม้ขนาด 1 นิ้ว $\times$ $1\frac{1}{2}$ นิ้ว วางบนจันทันโดยมีระยะห่างประมาณ 0.15 เมตร ทำหน้าที่รับวัสดุหลังคา ส่วนโครงสร้างหลังคากันสาด ใช้จันทันไม้ขนาด $1\frac{1}{2}$ นิ้ว $\times$ 4 นิ้ว พาดปลายด้านบนบนอะเสซึ่งบากไว้กับเสาเรือนระดับอะเสนี้อยู่ต่ำกว่าอะเสรับจันทันของหลังคาจั่วหรือหลังคาปั้นหยาประมาณ 0.20 เมตร ทั้งนี้องค์ประกอบโครงสร้างหลังคากันสาดในการรับวัสดุหลังคามีลักษณะเดียวกับโครงสร้างหลังคาหลัก

วัสดุ

วัสดุในการปลูกสร้างเรือนโดยมากเป็นไม้จากภูเขาบนเกาะ ไม้เนื้อแข็งที่นิยมใช้กันมากโดยเฉพาะบ้านมะเดื่อหวาน คือ ไม้จิก¹⁰ โดยนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างในการรับน้ำหนักอย่างเสา รอต ตง อะเส ข้อ ตั้ง อกไก่ จันทัน เนื่องจากเป็นไม้ที่หาได้ง่ายและปลวกหรือแมลงไม่กินไม้¹¹ ส่วนไม้ชนิดอื่น ได้แก่ ไม้กันเกรา ไม้ตาเสา ไม้หาด ไม้เคี่ยม ไม้แจะ ไม้ขนุนป่าหรือขนุนปาน ส่วนไม้ที่

¹⁰ ประพาส มะเดื่อหวาน, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 17 ตุลาคม 2556.

¹¹ ประพาส มะเดื่อหวานและมนัส พรหมเจริญ, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 9 มีนาคม 2556.

นำมาทำฝาเรือน ได้แก่ ไม้จัก ไม้กันเกรา ไม้ยางเขา ซึ่งนอกจากปลวกแมลงไม้กินไม้แล้วยังมีคุณสมบัติที่ตีตะปูแล้วแผ่นไม้ไม่แตก ไม้ที่นำมาใช้ทำพื้นกระดานของเรือน ได้แก่ ไม้แจะ ไม้ขนุนป่า ไม้ชะโอน ไม้ยางเขา ไม้ที่นำมาใช้ทำพื้นไม้ฟาก ได้แก่ ไม้ตาล ดินเสาเรือนใช้วิธีการหล่อซีเมนต์หรือคอนกรีตขึ้นเอง

วัสดุमुखหลังคาที่นิยมคือ กระเบื้องว่าว ซึ่งต้องนำขึ้นเรือมาจากเมือง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เอาขึ้นมาจากบก กระเบื้องว่าวซีเมนต์ที่พบโดยมากมีขนาด 11" x 13" หน้า 1/2" ปลายบนของกระเบื้องมีขอสำหรับเกี่ยวกับระแนง หากเป็นเรือนคร่อมมัก मुखหลังคาด้วยสังกะสี ปัจจุบันพบว่าหลายเรือนเปลี่ยนมาใช้วัสดุ मुखหลังคาสมัยใหม่อย่างกระเบื้องลอนคู่ กระเบื้องลอนเล็กและกระเบื้องโมเนีย การเปลี่ยนวัสดุหลังคาทำให้ต้องปรับเปลี่ยนองค์ประกอบโครงสร้างหลังคาจากกระแนงไม้รับกระเบื้องว่าวแบบเดิมไปเป็นแปรับกระเบื้องสมัยใหม่เหล่านี้

บทสรุป

การก่อรูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นชาวสวนมะพร้าวบนเกาะพะงัน เป็นผลจากการผสมผสานความต้องการพื้นที่ใช้งานภายใต้วัฒนธรรมของคนอยู่อาศัยและกายภาพของที่ตั้งทั้งภูมิประเทศสภาพลมฟ้าอากาศเข้าด้วยกัน เห็นได้จากการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในที่ราบเชิงเขาหรือที่ราบชายฝั่งทะเลที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์และมีอาณาบริเวณกว้าง การตั้งบ้านปลูกเรือนในลักษณะของกลุ่มบ้านในละแวกใกล้เคียงกัน แต่ละเรือนไม่มีรั้วกันเขตอย่างชัดเจน อาศัยทิวไม้ปลูกไว้เป็นแนวเขตเรือนให้พอรู้กัน จากเรือนถึงเรือนมีเส้นทางขนาดเล็กสำหรับใช้ในการไปมาหาสู่กัน ความนิยมในการไปมาหาสู่กันเห็นได้จากการมีศาลาหรือเพิงไม้หน้าเรือนปลูกไว้สำหรับเป็นที่พบปะพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้านต่างเรือน ระหว่างคนในเรือนและใช้เป็นที่นั่งเล่นหรือทำงานตามแต่กิจกรรมในแต่ละวัน ซึ่งสะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีความผูกพันเชิงเครือญาติ เน้นการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ความรู้ความเข้าใจในทิศทางแดดและสภาพลมฟ้าอากาศแสดงออกมาในการวางทิศทางเรือนในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ผังส่วนใหญ่จึงไม่ได้รับความร้อนจากแสงแดดและเป็นการหันด้านยาวเพื่อรับลมประจำถิ่นที่พัดเย็นสบายซึ่งมักพัดมาจากทางทิศใต้ อาณาบริเวณของเรือนปลูกไม้ยืนต้นเพื่อให้ร่มเงา กรองแสงแดดและด้านทานลมแรงในหน้าฤดูมรสุมที่จะหอบฝนเข้าปะทะตัวเรือน มีแนวลานทรายหรือลานดินโล่งกว้างโดยรอบเรือนซึ่งนัยหนึ่งถือเป็นการเว้นระยะแนวปลูกต้นไม้ให้ออกห่างจากตัวเรือนเพื่อป้องกันไม่ให้ลำต้นหรือกิ่งไม้หักโค่นลงสู่ตัวบ้าน พรรณไม้ที่ปลูกประกอบด้วยไม้ผล พืชสมุนไพร พืชสวนครัวที่สามารถบริโภคในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี

รูปลักษณะของเรือนเป็นเรือนไม้ยกพื้นวางบนดินเสา ได้สูงประมาณ 1.00 - 1.30 เมตร เรือนกันฝาโดยรอบสี่ด้านด้วยฝาไม้กระดานซ้อนเกล็ดตามแนวนอน ตียึดไว้กับเสาหรือคร่าวผนังด้วยตะปูทับ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำฝนซึมยอนเข้าไปในผิวตะปูและทำให้ฝาไม้ผุร่อนได้ และป้องกันไม่ให้ลมแรงพัดให้ฝาไม้หลุดออก รูปแบบหลังคาเป็นหลังคาจั่วหรือปั้นหยาโดยมีหลังคากันสาดอีกหนึ่งผืนอยู่ทางด้านหน้า หลังคามีความลาดชันน้อยเพื่อลดการต้านทานลมฝน หากเป็นหลังคาปั้นหยาพบว่ามีความลาดชันน้อยกว่า 35 องศา ภายในเรือนเป็นพื้นที่ใช้สอยเปิดโล่ง มีการกันห้องเฉพาะห้องนอนและห้องเก็บของ บางส่วนของพื้นเรือนทำเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ทำให้ง่ายในการกวาดทรายหรือดินที่ติดเท้าลงสู่ใต้ถุนและการระบายอากาศในเรือนด้วยตั้งอยู่บนเกาะที่ไกลจากฝั่ง ไม้ที่นำมาใช้ปลูกเรือนจึงเป็นไม้ที่หาได้ง่ายบนภูเขา ลักษณะดังกล่าวถือเป็นรูปลักษณะเฉพาะของเรือนชาวสวนมะพร้าวบนเกาะพะงัน ตามวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบดั้งเดิมที่สำคัญยิ่งของผู้คนบนเกาะพะงัน แต่ด้วยวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน พื้นที่ใช้สอยบางส่วนของเรือนไม่อาจสามารถตอบสนองการใช้งานในชีวิตประจำวันได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมเหมือนเช่นอดีต จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการดัดแปลง ต่อเติมกายภาพของเรือน เรือนพื้นถิ่นเหล่านี้จึงเริ่มสูญหายไปจากพะงัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อเนื่อง

ด้วยขอบเขตการวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะเรือนชาวสวนมะพร้าวในเกาะพะงัน จึงมีข้อจำกัดการศึกษาในเชิงกว้างครอบคลุมรูปแบบเรือนพื้นถิ่นแห่งอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกับพะงัน เช่น เกาะสมุย ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพะงันและมีลักษณะกายภาพและสังคมวัฒนธรรมแบบเดียวกัน การศึกษาขั้นต่อไปอาจเป็นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบรูป-ลักษณะเรือนพื้นถิ่นในเกาะพะงัน เกาะสมุย รวมถึงเรือนพื้นถิ่นบนฝั่งแผ่นดินที่มีบริบทเดียวกัน ว่ามีลักษณะร่วมกันหรือต่างกันในเรื่องใดบ้าง ซึ่งจะเป็นผลให้การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณฝั่งทะเลอ่าวไทยมีความรู้ทางวิชาการกว้างขวางยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ชนะรัตน์ ตูลาธร. *คราวเสด็จประพาสเกาะพะงัน*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2544.

พิมล มีเพียร. “มารู้จัก เกาะพะงัน.” ใน *เอกสารที่ระลึกในโอกาสงานเปิดป้ายที่ว่าการอำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. (ม.ป.ท.), 2521.

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. *ชีวิวัฒน์*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.

วุฒิชมอินทร์. “ฝันกลางวัน.” ใน *เอกสารที่ระลึกในโอกาสงานเปิดป้ายที่ว่าการอำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. (ม.ป.ท.), 2521.

สภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะพะงันและสำนักงานศึกษาธิการอำเภอเกาะพะงัน. *รายงานการศึกษาข้อมูล ชุมชนวัฒนธรรม เกาะพะงัน*. (ม.ป.ท.), 2539.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

อารมณ พงศ์พจน์. *บ้านเกิด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2522.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. *ภูมิปัญญาทักษิณ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

การสัมภาษณ์

จบ ใจเสมอ, ชอบ เมืองทอง, มนัส พรหมเจริญ, สมโภชน์ พรหมเจริญและสังวาลย์ ทองอ่อน. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 9 มีนาคม 2556.

ประพาส มะเตือหวานและสุวิทย์ ผ่องศรี. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 17 ตุลาคม 2556